

навчання і виховання, що є загальними й обов'язковими для усіх типів і видів навчально-виховних закладів. На наш погляд, найбільш значимими серед них є: пріоритетність спеціальної освіти, демократизація, безперервність, варіативність, індивідуалізація, диференційованість, єдність зусиль усіх соціальних інститутів навчання та виховання.

Також необхідно зазначити, що наш погляд, стан державної підтримки дітей з порушеннями психофізичного розвитку не претендує на безпомилковість і непогрішність. Ми виносимо це питання на загальний розгляд дефектологічної громади і будемо вдячні як за підтримку, так і за конструктивну критику.

The problems of organization of the educational and corrective-rehabilitative work in the modern stage of development of the Ukraine are overlooked, the main reasons (to our mind) of its crisis status are lighted over and some ways of its minimization are suggested, the author's vision of the development of the main directions of the corrective education in the Ukraine is given in the article.

Keywords: corrective education, crisis status, children with violations of the psychophysical development, ways of minimization, development.

Отримано 29.9.2011

УДК 373.2:376 (075.8)

О.В. Мартинчук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СФЕРІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статі висвітлено наукові підходи до визначення поняття "професійна компетентність", визначено сутність і характеристики професійної компетентності педагога дошкільного закладу загального типу у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність вихователів, характеристики професійної компетентності вихователя

дошкільного закладу у сфері розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

В статті представлені наукові підходи к определению понятия "профессиональная компетентность", определены сущность и характеристики профессиональной компетентности педагога массового дошкольного учреждения в сфере развития, воспитания и обучения детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, характеристики профессиональной компетентности педагога дошкольного учреждения в сфере развития детей с особыми образовательными потребностями.

Одним з напрямів модернізації освіти в Україні на сучасному етапі є забезпечення права дітей з особливостями психофізичного розвитку на доступ до якісної освіти, інтеграцію їх в суспільство шляхом включення у загальноосвітній простір.

Одним з основних факторів забезпечення спільного навчання дітей з порушеннями розвитку з їх здоровими однолітками є відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, яка передбачає формування у них професійної компетентності у сфері розвитку дітей цієї категорії. Відтак, особливо важливим в цьому аспекті вбачається формування професійної компетентності вихователів дошкільних закладів у сфері розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Це обумовлено тим, що наразі спостерігається значне збільшення кількості дітей раннього і дошкільного віку, котрі відвідують дошкільні навчальні заклади і мають відхилення психофізичного розвитку.

Вихователі, які мають можливість спостерігати за динамікою психофізичного розвитку малюка у процесі організованого навчально-виховного процесу, іноді є першими особами, котрі звертають увагу на певні особливості психофізичного розвитку дитини й інформують про них батьків. Важливо якомога раніше виявити і діагностувати порушення розвитку в малюка, для того щоб вчасно розпочати надання йому адекватної корекційної допомоги і забезпечення якісного психолого-педагогічного супроводу в освітньому процесі дошкільного навчального закладу.

Діти з особливостями психофізичного розвитку потребують ранньої і систематичної допомоги в навчанні й розвитку, що зумовлено сензитивністю раннього віку стосовно формування більшості специфічних людських якостей та здібностей. Пластичність мозку дитини раннього і молодшого віку, особлива роль цього періоду в формуванні емоцій, інтелекту, мовлення і особистісних якостей

зумовлюють значні потенційні можливості корекційно-педагогічної допомоги, що надається у цей час.

Теоретико-методичні основи проблеми підготовки педагогів дошкільної та початкової освіти для забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі розкрито в наукових дослідженнях В. Засенка, А. Колупасової, С. Миронової, Н. Назарової, В. Синьова, О. Таранченко, Н. Шматко, В. Яфаєвої та ін.

Однак, не зважаючи на зростаючий науковий інтерес до цієї проблеми, слід зазначити, що фундаментальних та прикладних досліджень, проведених в Україні, з проблеми формування професійної компетентності педагогів дошкільних навчальних закладів у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі практично не існує.

Метою статті є аналіз структури професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів загального типу у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку освітньої системи в Україні активно впроваджується процес інтеграції дітей з порушеннями розвитку в загальноосвітній простір, що передбачає істотне оновлення змісту, організаційних форм і технологій навчання на основі сучасних інноваційних підходів, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей в освітньому процесі [3, 4].

Згідно світових тенденцій і національного досвіду України наразі розвиваються різні форми організації освіти й соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку, в тому числі і в умовах загальноосвітніх закладів для дітей з нормальним розвитком. Зазвичай в таких закладах працюють спеціалісти із загальноосвітньою педагогічною або психологічною підготовкою, які не ознайомлені достатньою мірою з особливостями дітей з порушеннями розвитку і специфікою їхнього навчання і виховання.

Враховуючи той факт, що ці діти, перебуваючи в загальноосвітньому просторі, повинні забезпечуватися спеціальною корекційно-педагогічною підтримкою для забезпечення їхнього розвитку, компенсації певних недоліків, максимального використання потенційних можливостей розвитку, існує потреба у формуванні професійної компетентності майбутніх вихователів у сфері навчання, виховання і розвитку дітей з особливими потребами.

Поняття "компетентність" міцно увійшло в педагогічну лексику наприкінці ХХ століття. Воно з'явилося як результат соціального замовлення системі освіти і теоретичних досліджень в педагогічній науці. Так, ще у 80-ті роки минулого століття французьким

дослідником М. Бомензатом було запропоновано розглядати компетентність як сукупність знань, навичок і способів спілкування. Шотландський психолог Дж. Равен під компетентністю розуміє спеціальну здібність людини, необхідну для виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, що охоплює вузькоспеціальні знання, навички, способи мислення і готовність нести відповідальність за свої дії. Він розглядає компетентність як універсальну властивість особистості, специфічну стосовно різних видів діяльності.

У російській науці найбільш цікавими є дослідженнями Б. Гершунського, А. Маркової, Ю Поваренкова, В Шадрикова, в яких компетентність розглядається як один з кроків у формуванні професіоналізму поряд з функціональною грамотністю, професійною кваліфікацією і культурою особистості. На думку В. Болотова і В. Серикова, компетентність є наслідком саморозвитку індивіда, не стільки технологічного, скільки особистісного, а також наслідком самоорганізації й узагальнення діяльнісного й особистісного досвіду. Дослідник М. Чошанов вважає, що компетентність – це не просто володіння знаннями, а постійне прагнення до їх оновлення і використання в конкретних умовах, тобто володіння оперативними й мобільними знаннями; це гнучкість і критичність мислення, що розуміються як здібність обирати найбільш оптимальні й ефективні рішення та відкидати хибні.

Незважаючи на відмінності в трактуванні поняття "компетентність", їх поєднує тенденція переходу теоретичних знань в практику. Компетентною вважається людина, котра володіє відповідними знаннями і здібностями, що дозволяють їй обґрунтовано міркувати в цій галузі й ефективно діяти в ній.

Аналіз праць вчених, які вивчають проблему компетентності педагога, свідчить, що вони то використовують термін "професійна компетентність"

(Т. Браже, В. Введенський, В. Воронцова, Б. Гершунський, І. Зимня, А. Маркова, Н. Меньшикова, В. Сластьонін та ін.), то термін "педагогічна компетентність" (О. Кисельова, Н. Кузьміна, Л. Мітіна та ін.), то обидва терміни (Н. Лобанова), а іноді ці два терміни поєднуються за аналогією з професійно-педагогічною діяльністю: "професійно-педагогічна компетентність" (Ю. Кулюткін, Г. Сухобська та ін.). Дефініція "професійна компетентність" трактується по-різному. Так, наприклад, Л. Заніна і Н. Меньшикова вважають, що професійна компетентність – це володіння системою знань, умінь і навичок, що визначають сформованість педагогічної діяльності, педагогічного спілкування і особистості педагога як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості [2].

Трохи іншою уявляється точка зору В. Введенського, згідно якої професійна компетентність педагога не зводиться до набору знань, умінь, а визначає необхідність та ефективність їх застосування в реальній освітній практиці. Розвиваючи ідеї В. Введенського, В. Яфаєва [6] розглядає професійну компетентність як здатність педагога генерувати теорію з практичного досвіду вирішення професійно-педагогічних завдань. Крім того, у визначення компетентності вона включає досвід рефлексивних (аналіз, оцінка, критичне осмислення результатів діяльності, знань і уявлень), проєктивних (створення відповідних прогнозуванню операційних форм технологічної організації діяльності дітей), а також комунікативних умінь (висловлювання передбачень, міркування). В. Яфаєва вважає, що знання, інтериоризовані прикладним досвідом, складають основу професійної компетентності, стаючи для педагога дійовим орієнтиром у різноманітних педагогічних і життєвих ситуаціях, умовою адаптації в професійному середовищі, базою для самостійного навчання і професійно-особистісного саморозвитку. Ці знання, на нашу думку, підкреслюють і передають сутність професійної компетентності, яка формується на основі інтеграції практики і теорії, проявляється не у формі завченого знання, а в формі актуалізованого уміння пізнавати, мислити, спілкуватися і діяти, визначати і вирішувати проблеми, аналізувати хід і результати їх вирішення, постійно вносити доцільні корективи.

У тлумачному словнику С. Ожегова компетентність розглядається з двох позицій, як глибока обізнаність людини у певному колі питань, і як обсяг повноважень, наданих особистості у відповідності з цією обізнаністю. Поняття "компетентний" характеризується такими якостями – знаючий, обізнаний, авторитетний у певній галузі [5]. Поняття "педагогічна компетентність" у психологічних і педагогічних словниках та енциклопедіях, на сьогоднішній день, не розкривається взагалі.

Дослідження українських вчених (Г. Беленька, Н. Денисенко, І. Зязюн, Н. Кудикіна, Н. Лисенко, З. Плохій, Т. Танько та ін.) свідчать про те, що поняття професійної педагогічної компетентності є більш глибоким, чим поняття "професійна компетентність". На думку І. Зязюна, педагогу окрім наявності у нього знань і умінь необхідні певні особистісні якості, оскільки сам педагог є інструментом впливу на учня (і цим інструментом є його душа), то він має бути чуттєвим до іншої людини, гуманним у своїх помислах.

Крім того, Г. Беленька у своїх дослідженнях вказує на те, що формування особистості дитини багато в чому залежить від світоглядних позицій педагога, його філософії буття, яка безпосередньо впливає на дитину. Специфіка структури професійної компетентності

вихователя і полягає в тому, що вона містить в собі характеристики особистісних якостей людини. Для низки професій, які існують у нашому суспільстві, вони не є основоположними при наявності у спеціаліста знань, умінь, відповідальності. Для педагога, на думку Г. Беленької, особистісні характеристики є навіть більш значущими, чим його ЗУНи (знання, уміння і навички), тому дослідниця визначає професійну компетентність вихователя як інтегроване поняття, яке охоплює світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинуті професійно значущі якості, побудований на цьому фундаменті авторитет [1].

В Україні науковці, які досліджують проблеми підготовки фахівців для системи дошкільної освіти, вважають, що недостатньо розглядати професійну компетентність педагога дошкільних установ тільки як когнітивний компонент педагогічного професіоналізму і основу культури професійного мислення, свідомості і самосвідомості. Професійна компетентність вихователя дітей дошкільного віку охоплює такі сфери компетенції як оздоровчо-профілактична, діагностична, прогностична, навчально-розвивальна, методична, виховна, комунікативна, організаційно-педагогічна, контролююча, освітня, самовдосконалення, кожна з яких вимагає від вихователя, окрім професійних знань і умінь, ще й наявність позитивних світоглядних установок і розвитку певних особистісних професійно значущих якостей характеру [1].

Проблема нашого дослідження потребувала визначення професійної компетентності педагога дошкільного навчального закладу загального типу у сфері розвитку дітей з особливими освітніми потребами. В процесі аналізу психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми найбільший науковий інтерес у нас викликали дослідження В. Яфаєвої щодо професійної компетентності педагогів спеціальних дошкільних закладів у сфері інтелектуального розвитку дітей [6]. Згідно логіки наших наукових розвідок професійна компетентність майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу загального типу у сфері розвитку дитини з особливими потребами містить декілька складових: *концептуальну* – усвідомлення педагогом теоретичних основ розвитку, виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку; *інструментальну* – володіння базовими загальнопедагогічними уміннями, такими, як гностичні, аналітико-діагностичні, конструктивні, креативні, оцінювальні, інформаційні, організаторські, когнітивні; *інтегративну* – здатність поєднувати теорію, практику і методологію при вирішенні проблем розвитку, виховання і навчання дошкільників; *контекстуальну* – соціальне, культурне, природне і предметно-ігрове розвивальне середовище, в якому здійснюється розвиток, виховання і

навчання дошкільників; *технологічну* – створення відповідних прогнозуванню операційних форм технологічної організації діяльності дітей, уміння проектувати результати їхнього розвитку, навчання і виховання; *рефлексивну* – наявність рефлексивної культури, рефлексія педагогічної діяльності; *комунікативну* – уміння ефективно використовувати засоби міжособистісної комунікації, адекватні способи спілкування з дітьми та іншими суб'єктами освіти, володіння культурою мовлення.

Отже, професійну компетентність педагога дошкільного закладу у сфері розвитку дітей з особливими освітніми потребами можна розглядати як здатність ціннісного самовизначення педагога відносно цілей, завдань, засобів і перспектив взаємодії з дітьми, націлених на їх адекватний розвиток відповідно наявній нозології.

До основних характеристик професійної компетентності педагога дошкільного навчального закладу загального типу у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку належать: здатність до ціннісного самовизначення щодо цілей, методів і засобів розвитку, навчання і виховання; особистісно-гуманістична орієнтація на дітей; володіння професійно значущими особистісними якостями і ціннісними орієнтаціями, педагогічною толерантністю; наявність педагогічної рефлексивної культури; володіння педагогічною майстерністю і технологією проектування розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку; здатність до системного бачення педагогічної реальності і системної дії в професійно-педагогічній ситуації; креативність в професійній сфері тощо.

Основними вимогами до професійної компетентності педагога дошкільного закладу у сфері розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами є: наявність знання вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей розвитку дітей з різними нозологіями; вільна орієнтація педагога в особливостях психічного розвитку певного віку; володіння педагогічною технологією проектування розвитку і навчання дітей раннього і дошкільного віку; визнання пріоритету цінностей внутрішнього світу дитини; залучення кожної дитини до природної модернізації власного пізнавального і життєвого досвіду; реалізація особистісно орієнтованої моделі взаємодії з дітьми; створення такого середовища і природного оточення, в яких від самих дітей походить мотивоване спонукання до різних видів діяльності, що максимально сприяють розвиткові потенційних можливостей дітей з особливими освітніми потребами; забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку, навчання і виховання в освітньому просторі – процесу, організованому професійно компетентним педагогом, який полягає в тому, що розвиток дитини здійснюється не стільки через передачу їй

знань та уявлень, скільки шляхом створення умов для природного збагачення дитиною власної сутності.

З метою формування у студентів професійної компетентності у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливими потребами в навчальні плани напряму підготовки "Дошкільна освіта" освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" введено навчальні дисципліни "Основи логопедії та дефектології", "Основи корекційної педагогіки", "Основи інклюзивної освіти".

Загальними цілями викладання цих дисциплін є: розкриття методологічних і теоретичних основ *дефектології* як інтегрованої галузі наукового знання, що поєднує клініко-фізіологічні і психолого-педагогічні напрями досліджень процесів розвитку, навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку; *корекційної педагогіки*, зокрема дошкільної, як науки про виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами як в умовах спеціальних освітніх закладів, так і в умовах масових освітніх і позаосвітніх закладів, реабілітаційних центрів, сім'ї ; *інклюзивної освіти*; висвітлення науково-теоретичних основ корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з порушеннями та відхиленнями розвитку; презентація могутнього гуманістичного потенціалу корекційної педагогіки і широкої технологічної оснащеності, що дозволяє вирішувати проблеми, які є непосильними для медицини та загальної педагогіки; розкриття особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах дошкільних навчальних закладів загального типу, специфіки надання їм необхідної допомоги; формування у студентів знань, умінь та навичок організації і проведення ефективної корекційно-розвивальної роботи з проблемними дітьми в інклюзивних групах дошкільних навчальних закладів.

Отримані знання і вміння надають можливості майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів забезпечувати моніторинг психофізичного і соціального розвитку дітей, враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при складанні індивідуальної програми розвитку, навчання і виховання з метою корекції процесів розвитку і соціалізації дитини, у якій в результаті дії різних факторів ці процеси є ушкодженими; ефективно організовувати взаємодію з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами [4].

Отже, в основу структури професійної компетентності майбутнього вихователя дошкільного закладу в сфері розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку покладено ідею зв'язку професійного досвіду, професійної ерудованості, професійного мислення і технологічної культури, що визначаються мотивацією педагогічної діяльності, здатністю до професійної рефлексії.

Аналіз проблеми підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливим потребами в загальноосвітньому просторі засвідчив потребу у майбутніх наукових розвідках з метою вивчення і уточнення особливостей підготовки вихователів до здійснення ефективного супроводу цих дітей в дошкільних навчальних закладах, формування професійної компетентності педагогів дошкільної освіти у сфері розвитку, навчання і виховання дітей особливостями психофізичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Беленька Г.В. Характеристика поняття "професійна компетентність вихователя дітей дошкільного віку" / Дошкільна освіта: теоретико-методичні аспекти: [навч.-метод. посібник] / за заг. ред. Н.В. Кудикіної / [укл.: О.В. Коваленко, О.В. Мартинчук]. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 33-61.
2. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 124 с/
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва – К.: "Саміт-Книга", 2009. – 272 с.
4. Мартинчук О.В. Основы корекційної педагогіки: [навч.-метод. посібник для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта"] / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 288 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – Изд. 10-е, стереотипное / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – 1458 с.
6. Яфаева В.Г. Профессиональная компетентность педагога дошкольного учреждения в сфере интеллектуального развития детей // Дошкольное воспитание. – 2010. – № 8. – С. 117-121.

In the article devoted to scientific approaches to the definition of the concept of "professional competence", the definitely the essence and characteristics of the professional competence of the teacher of pre-school establishments of general type in the field of development, training and education of children with special educational needs.

Keywords: competence, professional competence of teachers, the characteristics of the professional competence of educator preschool institution in the development of children with special educational needs.

Отримано 29.9. 2011